

Jerzy Wyrzykowski
Uniwersytet Wrocławski
Instytut Geograficzny
jwyrzykowski@poczta.onet.pl

ZASOBY WALORÓW KRAJOZNAWCZYCH WROCŁAWIA I PROPOZYCJE ICH WYKORZYSTANIA TURYSTYCZNEGO

Zarys treści: W artykule przedstawiono ważniejsze wyniki badań nad zasobami walorów krajoznawczych Wrocławia, stanowiącymi przesłanki do kształtowania oferty turystycznej miasta i organizacji przestrzennej ruchu turystycznego.

Słowa kluczowe: walory krajoznawcze, oferta turystyczna, trasy turystyczne, Wrocław.

W „Planie kierunkowym zagospodarowania turystycznego Polski” (1971) Wrocław został zakwalifikowany do ośmiu wielkich centrów krajoznawczych. Szczegółową analizę jego potencjału walorów turystycznych przeprowadzili MIKUŁOWSKI i WYRZYKOWSKI (1996a i 1996b) na potrzeby *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wrocław* (1997). Wyniki tej analizy wykorzystano również w opracowaniu pod red. WYRZYKOWSKIEGO (2004) pt. *Turystyka na Dolnym Śląsku. Stan i kierunki rozwoju*. Warto przytoczyć ważniejsze ustalenia tych badań, z konieczności w sposób skrótowy.

Ogólnie biorąc, na atrakcyjność turystyczną przedmiotów zwiedzania, obok cech artystycznych, historycznych, kulturowych, krajobrazowych i estetycznych określanych jako walor turystyczny, składają się dodatkowo – stan ich zagospodarowania, przystosowania do zwiedzania oraz stopień dostępności komunikacyjnej (możliwości dojazdu), a także dostępności bezpośredniej, jak np. możliwość obejrzenia wnętrza budowli.

Jest naturalne, że w przypadku miasta podstawowe jego walory w aspekcie turystycznym stanowią elementy o charakterze antropologicznym, kulturowym. Stąd na plan pierwszy wysuwają się materialne składniki zabudowy urbanistycznej, reprezentujące pojedyncze obiekty lub ich zespoły, wyróżniające się określonymi cechami artystycznymi, historycznymi lub technicznymi. W ogromnej większości są one objęte ochroną prawną jako cenne przedmioty o wartościach zabytkowych i krajobrazowych.

W przyjętej klasyfikacji zasobów turystycznych w zespole urbanistycznym zastosowano znany po-

dział na zbiory obiektów architektonicznych i budowlanych o określonym rodzaju użytkowania. Punktem wyjścia tego podziału jest pierwotna funkcja budowli. W wielu przypadkach z biegiem lat ulegała ona zmianom.

Podstawowym warunkiem pojawienia się waloru jako przedmiotu zainteresowania turystycznego, jest jego wyraz materialny, czytelny w krajobrazie. Walorem turystycznym nie jest więc sama informacja o czymś, jeśli nie istnieje widoczny przedmiot jej odniesienia. Natomiast w ocenie waloru bierze się pod uwagę również zasób informacji istotnych dla jego wartości, zawartych w profesjonalnej literaturze turystycznej lub przekazywanej ustnie przez licencjonowanego przewodnika turystycznego.

Zastosowane w analizie określenia wartościujące, odnoszące się do atrakcyjności turystycznej poszczególnych obiektów i zespołów, dotyczą każdego zbioru osobno i tylko wewnątrz niego są porównywalne w ramach jednego rodzaju. Oznaczenia te są względne i niemierzalne przy użyciu parametrów matematycznych. Ocena została opracowana w oparciu o metodę porównawczą przy zastosowaniu 3-stopniowej skali wartości (określenia atrakcyjności turystycznej: najwyższa, wysoka, średnia). Przedmiotem oceny są elementy o znaczeniu turystycznym co najmniej średnim (przeciętnym) w skali miasta Wrocławia. Pozostałe mają znaczenie uzupełniające, stanowią jakby tło dla wyróżnionych ocenami i są zwykle poznawane w dalszej kolejności. Autorzy starali się kierować zainteresowaniami i opiniami przeciętnego, „masowego” turysty, wykorzystując m.in. doświadczenia własne oraz przekazywane przez przewodników oprowadzających grupy turystyczne po mieście.

Zabytki sakralne są tymi, które w przypadku Wrocławia stanowią przede wszystkim o atrakcyjności turystycznej miasta. Wynika to zarówno z ich dużej liczby, jak również wysokich wartości artystyczno-historycznych oraz reprezentatywności poszczególnych stylów architektury. Największa koncentracja kościołów występuje na terenie Starego Miasta i Ostrowa Tumskiego. Dominują kościoły gotyckie, częściowo z barokowym wystrojem wewnątrz, są też przykłady wysokiej klasy obiektów barokowych. Duże zainteresowanie budzą również niektóre kościoły współczesne, pochodzące z drugiej połowy XX stulecia.

Uwzględnione w analizie **obiekty sakralne** o łącznej liczbie 53, otrzymały następujące oceny pod względem atrakcyjności turystycznej: najwyższa – 7, wysoka – 28, średnia – 18. W grupie obiektów o najwyższej wartości znalazły się: kościół św. Marii Magdaleny, kościół św. Wojciecha, kościół Imienia Jezus, kościół św. Klary, katedra św. Jana Chrzyciela, kościół św. Krzyża i św. Bartłomieja, kościół Najświętszej Marii Panny.

Stosunkowo liczne są we Wrocławiu **obiekty użyteczności publicznej**. W większości koncentrują się one na obszarze Starego Miasta i jego obrzeży, co wiąże się z ich funkcją usługową i potrzebą dobrej dostępności. Stanowią siedziby władz miejskich, urzędów i instytucji, usług handlowych, kulturalnych, ogólnospołecznych. Są to na ogół okazałe gmachy, o interesującym wystroju zewnętrznym i nietypowych rozwiązaniach wewnątrz. Budynki użyteczności publicznej, o łącznej liczbie 46, otrzymały następujące oceny pod względem atrakcyjności turystycznej: najwyższa – 6, wysoka – 19, średnia 21.

Pierwszą grupę, najbardziej interesujących budynków lub zespołów, tworzą: Stary Ratusz, Opera Wrocławska, Gmach Główny Uniwersytetu, Hala Ludowa, Dworzec Główny kolejowy oraz zespół zabudowań Stadionu Olimpijskiego.

Pałace, zamki, dwory cieszą się powszechnym zainteresowaniem turystów, zwłaszcza gdy pełnią funkcje muzealne i mają wyposażenie o charakterze nawiązującym do pierwotnego przeznaczenia. W warunkach wrocławskich po zniszczeniach wojennych obiekty tego typu, związane przeważnie z niemiecką proweniencją, nie zostały przywrócone do dawnej świetności, a ich funkcje w wielu przypadkach uległy zmianie.

Budynki rezydencjonalne, o łącznej liczbie 15, otrzymały następujące oceny pod względem atrakcyjności turystycznej: najwyższa – 0, wysoka – 8, średnia – 7. Miasto nie posiada zachowanych zabytków o charakterze rezydencji, które z punktu widzenia atrakcyjności turystycznej można by ocenić w kategorii najwyższej. W przyszłości stan ten może ulec zmianie w wyniku prowadzonych remontów

i rewitalizacji, np. pałacu Spätgena w zespole dawnego zamku królewskiego.

We Wrocławiu zachowały się relikty najstarszych, **historycznych umocnień średniowiecznych oraz obiekty najnowsze, z okresu II wojny światowej**. Występowanie średniowiecznych fortyfikacji wiąże się wyłącznie z obszarem Starego Miasta. Fortyfikacje z XVIII w. zostały rozebrane na początku XIX stulecia. Spośród XX-wiecznych, z okresu drugiej wojny światowej, wyłoniono łatwiej dostępne zlokalizowane w Śródmieściu, pomijając wiele innych, rozmieszczonych wokół miasta i praktycznie niedostępnych.

Fortyfikacje miejskie i schrony, o łącznej liczbie 17, otrzymały następujące oceny pod względem atrakcyjności turystycznej: najwyższa – 1, wysoka – 8, średnia – 8. Do najciekawszych i największych należy zespół Arsenału Miejskiego, w którym mieści się Muzeum Militariów jako Oddział Muzeum Miejskiego Wrocławia ze zbiorami o tematyce historyczno-wojskowej, związanej z pierwotną funkcją zabytku.

W aspekcie turystycznym **budowle i urządzenia techniczne** Wrocławia wiążą się w największym stopniu z zagospodarowaniem Odry. Liczne obiekty tego rodzaju objęte są opieką Otwartego Muzeum Odry (w organizacji). Miasto znane jest z dużej liczby mostów, spośród których część stanowią interesujące dzieła konstrukcyjne i architektoniczne. W ocenie turystycznej tylko nieliczne uzyskują wysokie wartości. Przewiduje się, że w grupie najatrakcyjniejszych budowli technicznych znajdzie się dodatkowo w przyszłości Wieża Wodna przy ulicy Na Grobli, po jej udostępnieniu i przystosowaniu na siedzibę Muzeum. Budowle i urządzenia techniczne, o łącznej liczbie 40, otrzymały następujące oceny pod względem atrakcyjności turystycznej: najwyższa – 2, wysoka – 19, średnia – 19. Na czołowym miejscu znalazły się: wiszący Most Grunwaldzki o interesujących formach konstrukcyjnych oraz stalowa Iglica, blisko 100-metrowej wysokości.

Zniszczenia wojenne w układzie i w zespołach urbanistycznych miasta były powszechne, a odbudowano tylko część zespołu staromiejskiego. Niektóre kwartały i tereny zabudowane uległy całkowicie zniszczeniu w ostatniej wojnie. Stąd, nawet wskazywane jako turystycznie atrakcyjne ciągi ulic, place oraz osiedla nie stanowią zabudowy jednolitej i kompletnej. Większość interesujących układów zabudowy mieszkalnej związana jest ze Starym Miastem i te są obecnie w najlepszym stanie. Z kolei wiele cennych, śródmiejskich pierzei kamienic mieszkalnych z przełomu XIX i XX w. nie nadaje się do pokazywania z powodu fatalnego stanu technicznego oraz zniszczonych i zaniedbanych, chociaż wartościowych i pięknych niegdyś elewacji. Zespoły **kamienic mieszczańskich i domów mieszkalnych**, o łącz-

nej liczbie 27, otrzymały następujące oceny pod względem atrakcyjności turystycznej: najwyższa – 1, wysoka – 20, średnia – 5. Na najwyższą ocenę zasługuje zachodnia pierzeja Rynku z zespołem kamienic bogatych patrycjuszów, o interesującej historii, formach i funkcjach.

Pomniki są przeważnie uzupełniającym, upiększającym elementem miasta, oglądanym najczęściej przy okazji, chociaż niekiedy stanowią punkty docelowe dla turystów. Często ich skala i usytuowanie powodują, że nie są odpowiednio eksponowane, bywają przysłonięte zielenią bądź zabudową urbanistyczną. Wartość artystyczna, historyczna, estetyczna i ideowa predestynuje je czasem do znaczących walorów krajoznawczych. W wielu przypadkach pomniki upamiętniają związane z miastem postaci lub wydarzenia historyczne. Ujęte w analizie pomniki, o łącznej liczbie 38, otrzymały następujące oceny pod względem atrakcyjności turystycznej: najwyższa – 4, wysoka – 20, średnia – 14. Pierwszorzędne znaczenie mają pomniki zlokalizowane w Rynku – Aleksander Fredro i Pręgierz oraz św. Jan Nepomucen na Ostrowie Tumskim i pomnik Ofiar Katynia obok Panoramy Raclawickiej.

Większość **placówek muzealnych** związana jest z obszarem Starego Miasta, pozostałe zlokalizowane są w jego pobliżu. Najwyższą frekwencją, która jest tu czytelnym i najlepszym miernikiem atrakcyjności turystycznej (na podstawie sprzedawanych biletów wstępu), cieszą się głównie muzea ze zbiorami artystycznymi. Duże znaczenie mają też niektóre muzea specjalistyczne, unikatowe w kraju, np. Muzeum Poczty i Telekomunikacji. Nowym, powojennym obiektem w krajobrazie miasta jest, licznie odwiedzana, rotunda Panoramy Raclawickiej, ukazująca przeniesione tu ze Lwowa, wielkie malowidło z końca XIX w. Wrocławskie muzea, o łącznej liczbie 14, otrzymały następujące oceny pod względem atrakcyjności turystycznej: najwyższa – 3, wysoka – 8, średnia – 3. Do najbardziej atrakcyjnych zaliczono muzea: Narodowe, Panoramę Raclawicką, Historyczne w Starym Ratuszu, Sztuki Cmentarnej i Muzeum Uniwersytetu Wrocławskiego. Część muzeów mieści się w zabytkowych budynkach, które same w sobie stanowią walor artystyczny o charakterze architektonicznym.

Cmentarze wrocławskie użytkowane współcześnie nie mają na ogół wybitnych walorów historycznych i zabytkowych z powodu przerwania ciągłości politycznej regionu Dolnego Śląska po II wojnie światowej. Dawne niemieckie nagrobki praktycznie uległy skasowaniu, co przekreśliło walor sentymentalno-kulturowy cmentarzy dla turystów niemieckich. Zachowały się natomiast dwa cmentarze żydowskie, z których jeden jest nadal czynny, a drugi, o dużych wartościach historycznych, traktowany

jako muzeum. Jakkolwiek cmentarze nie należą do typowych obiektów turystycznych to jednak po części są one przedmiotem zainteresowania osób odwiedzających miasto. Dotyczy to zwłaszcza niektórych cmentarzy cywilnych i wojskowych. Analizowane cmentarze, o łącznej liczbie 9 obiektów, otrzymały następujące oceny pod względem atrakcyjności turystycznej: najwyższa – 0, wysoka – 6, średnia – 3. Wspomniany stary cmentarz żydowski, z oryginalnymi i okazałymi nagrobkami, o najwyższej atrakcyjności turystycznej, uwzględniony został w grupie obiektów muzealnych.

Wśród **przyrodniczych walorów krajoznawczych** liczą się przede wszystkim formy zieleni komponowanej o większej skali przestrzennej. Do takich należą parki miejskie i kształtowane tereny zielone, wzbogacone niekiedy dodatkowymi elementami małej architektury z wykorzystaniem naturalnych i sztucznych cieków i akwenów. Spośród kilkudziesięciu wrocławskich parków i terenów zieleni wybrano i sklasyfikowano pod względem atrakcyjności turystycznej 25 zespołów, które cechują się interesującymi układami kompozycji, podlegają opiece konserwatorskiej jako zabytki kultury, posiadają pomnikowe okazy przyrody bądź też stanowią wyróżniające się układy zieleni w powiązaniu z elementami hydrografii i rzeźby terenu. O stopniu atrakcyjności parków decydują: bogactwo reprezentowanych gatunków drzew, krzewów i innych roślin, w tym wiele aklimatyzowanych z odległych stref klimatycznych, wiek poszczególnych okazów oraz wartość artystyczna czytelnych krajobrazowo kompozycji sztuki ogrodowej. Warto podkreślić, że większość parków i ogrodów w mieście otoczona jest właściwą opieką pielęgnacyjną. Z 25 analizowanych zespołów pięć otrzymało ocenę najwyższą, 1 – wysoką, a 9 – średnią. Jako zespoły o najwyższej atrakcyjności turystycznej wyróżniono:

- Park Szczytnicki, z pierwszoplanowym Ogrodem Japońskim i czterema innymi historycznymi częściami zespołu,
- Park Południowy, z pawilonem widokowym, muszlą koncertową, stawem i ogrodem bylinowym,
- Zespół Parków Promenady Staromiejskiej, położony wzdłuż średniowiecznej fosy,
- Ogród Botaniczny Uniwersytetu Wrocławskiego, z egzotycznymi drzewami i krzewami, profilem geologicznym, palmiarnią i kaktusiarnią.

Niezależnie od interesujących obszarów zieleni parkowej wyróżniono osobno pomniki przyrody, jakie tworzą wybrane, pojedyncze drzewa lub ich zgrupowania w formie alei. Najczęściej są to długowieczne dęby wyróżniające się swymi rozmiarami, określonymi długością obwodu w pierśnicy bądź też okazy wielkich platanów, drzew aklimatyzowanych w Polsce. Wszystkie, choć w sumie nieliczne, zakwa-

lifikowano do wysokiej klasy atrakcyjności turystycznej, bo jakkolwiek różnią się cechami naturalnymi, z pewnością na taką ocenę zasługują.

Wysoko wyniesione **punkty widokowe**, umożliwiające obserwację krajobrazu miejskiego, cieszą się na ogół dużym zainteresowaniem turystów. Do najpopularniejszych we Wrocławiu należą: wieża katedry św. Jana Chrzciciela na Ostrowie Tumskim oraz wieża kościoła św. Elżbiety na Starym Mieście. Obok obecnie dostępnych w zabudowie miejskiej miejsc widokowych, podano również potencjalne, których udostępnienie jest przygotowywane, przewidywane lub możliwe jest ich wykorzystanie w przyszłości. Wieże i platformy widokowe, o łącznej liczbie 8, otrzymały następujące oceny pod względem atrakcyjności turystycznej: najwyższa – 3, wysoka – 5, średnia – 0. Wśród nielicznych, istniejących i czynnych wież widokowych najbardziej atrakcyjne panoramy miasta prezentują dwie wymienione, a w przyszłości, po zagospodarowaniu, dołączyć do nich może wieża kościoła św. Marii Magdaleny.

Walory krajobrazowe Wrocławia z punktu widzenia ich wykorzystania turystycznego w praktycznym zwiedzaniu miasta, obok omówionych wcześniej wysokościowych punktów widokowych, najlepiej czytelne są w powiązaniu z krajobrazem odrzańskim. Specyfiką położenia topograficznego Wrocławia jest jego historyczna lokalizacja nad jedną z największych rzek w Polsce, w miejscu najbardziej dogodnym do naturalnych przepraw. Rozwój urbanistyczny miasta w ciągu wielu stuleci sukcesywnie nawiązywał do naturalnych i sztucznych przekształceń układu hydrograficznego. W efekcie ukształtowało się bogate rozczłonkowanie koryta Odry, tworzące wyspy, wysokie nabrzeża, powstała trwała zabudowa hydrotechniczna. Liczne nadrzeczne ciągi komunikacyjne – bulwary oraz miejsca przekroczeń rzeki – mosty, stwarzają interesujący walor krajobrazowy, najlepiej czytelny w ruchu pieszym i rowerowym. Ujęte w analizie miejsca i ciągi widokowe, o łącznej liczbie 36, otrzymały następujące oceny pod względem atrakcyjności turystycznej: najwyższa – 4, wysoka – 15, średnia – 17.

W końcu zauważyć należy, iż turyści przybywający do Wrocławia, zwłaszcza na dłużej niż jeden dzień, korzystający z noclegów, często zainteresowani są imprezami kulturalnymi, które traktować można również jako walor turystyczny. Wrocław, jedno z największych miast w Polsce i stolica regionu Dolnego Śląska, ma dobrze rozwiniętą sieć teatrów i instytucji muzycznych (w sumie kilkanaście placówek). Warto pamiętać, że turyści nie tylko korzystają z działalności tych instytucji przy okazji zwiedzania miasta, ale uczestnictwo w imprezie kulturalnej jest dla nich głównym motywem przyjazdu. Zdarza się, że są to nie tylko mieszkańcy województwa dolno-

śląskiego, ale także innych regionów kraju, jak np. w przypadku wystawiania przez Operę Dolnośląską wielkich inscenizacji plenerowych lub realizowanych w Hali Ludowej.

Oferta miejsc, w których odbywają się wrocławskie imprezy teatralne daje duże możliwości wyboru, jednak w tym przypadku nie podjęto próby ich wartościowania. Ogólnie można powiedzieć, że największą frekwencją turystów cieszą się przedstawienia operowe, teatralne oraz koncerty muzyczne w zależności od prezentowanego repertuaru. Wyniki oceny walorów ukazują w ujęciu liczbowym potencjał zasobów turystycznych miasta w aspekcie turystyki przyjazdowej o charakterze krajoznawczym. Łączna liczba różnego rodzaju obiektów i zespołów urbanistycznych stanowiących istotny element zainteresowań turystycznych określona została 337 hasłami. Trzystopniowa skala waloryzacyjna wyróżnia wśród nich następujące kategorie: a) 38 o najwyższej atrakcyjności turystycznej, b) 174 o wysokiej atrakcyjności turystycznej, c) 125 o przeciętnej atrakcyjności turystycznej, przy czym należy pamiętać, że stopień atrakcyjności turystycznej może być porównywalny tylko w ramach jednego rodzaju walorów.

Zastosowany podział według rodzajów obiektów ukazuje, że walorami turystycznymi dominującymi ilościowo we Wrocławiu są kościoły, klasztory i budowle sakralne – 53 obiekty i zespoły, a następnie: budynki użyteczności publicznej – 46, budowle i urządzenia techniczne – 40, pomniki – 38, miejsca i ciągi widokowe w krajobrazie Odry – 36, zespoły kamienic mieszczańskich i domów mieszkalnych – 26, parki miejskie i pałacowe – 25, fortyfikacje miejskie i schrony – 17, muzea – 16, obiekty rezydencjonalne – 15, cmentarze – 9, wieże i platformy widokowe – 8, pomniki przyrody – 8.

Jak wspomniano na wstępie, wyróżnione elementy nie wyczerpują całego zasobu walorów krajoznawczych Wrocławia. Dodatkowa ich część zawarta jest w całości tkanki miejskiej stanowiącej przedmiot zwiedzania i może być traktowana uzupełniająco, w miarę pogłębiania się zainteresowań poznawczych zarówno turystów, jak i mieszkańców Wrocławia.

Przestrzenne rozmieszczenie walorów turystycznych koncentruje się w zespole Starego Miasta (50%) i Ostrowa Tumskiego wraz z otoczeniem (25%). Pozostałe 25% obiektów rozproszone są w kilkudziesięciu innych rejonach urbanistycznych (osiedlach) Wrocławia. Wyniki dokonanej waloryzacji potwierdzają tezę, że Wrocław należy do grupy kilku najbardziej atrakcyjnych pod względem turystyczno-krajoznawczym ośrodków urbanistycznych Polski. Jego walory kulturowe porównywalne są z Warszawą, Krakowem, Poznaniem czy Gdańskiem. Atrakcyjność turystyczna Wrocławia wiąże się z występowaniem interesujących miejsc i obiektów udostępnio-

nych do zwiedzania turystycznego, a stanowiących ślady tysiącletniej historii miasta, poczynając od wczesnego średniowiecza aż po przełom XX i XXI w.

krajoznawczych miasta z opiniami turystów krajowych i zagranicznych. Najczęściej odwiedzane przez nich obiekty i miejsca prezentują tab. 2-3.

T a b e l a 1. Bilans zasobów walorów krajoznawczych Wrocławia

Rodzaj walorów	Liczba obiektów i zespołów	W tym o atrakcyjności		
		najwyższej	Wysokiej	Średniej
Kościoty, klasztory i budynki sakralne	53	7	28	18
Budynki użyteczności publicznej	46	6	19	21
Obiekty rezydencjonalne	15	0	8	7
Fortyfikacje miejskie i schrony	17	1	8	8
Budowle i urzędnia techniczne	40	2	19	19
Zespoły kamienic i domów mieszkalnych	26	1	20	5
Pomniki	38	4	20	14
Muzea	16	5	7	4
Cmentarze	9	0	6	3
Parki miejskie i pałacowe	25	5	11	9
Pomniki przyrody	8	0	8	0
Wieże i platformy widokowe	8	3	5	0
Miejsca i ciągi widokowe	36	4	15	17
Razem	337	38	174	125

Ź r ó d ł o: MIKUŁOWSKI, WYRZYKOWSKI (1996a) oraz WYRZYKOWSKI, red. (2004).

Dodatkowym urozmaiceniem i charakterystyczną cechą walorów krajoznawczych Wrocławia jest ich wielokulturowość związana z historycznymi zmianami przynależności państwowej miasta. Zwiększa to jego atrakcyjność z punktu widzenia najbliższych zagranicznych sąsiadów Dolnego Śląska – turystów niemieckich, czeskich, austriackich, a dodatkowo także osób narodowości żydowskiej. Nie bez znaczenia dla kształtowania oblicza urbanistycznego Wrocławia był i jest wielki wkład społeczeństwa polskiego, dokonany zwłaszcza w okresie średniowiecza oraz w powojennych latach historii najnowszej. Lata 90. ubiegłego wieku i pierwsze bieżącego stulecia przyniosły nowe, interesujące pod względem architektonicznym przykłady zabudowy uzupełniającej, jak również dalszą rewaloryzację historycznych obiektów zabytkowych, szczególnie w obrębie Starego Miasta i śródmieścia Wrocławia.

Szerokie badania ankietowe wśród turystów odwiedzających Wrocław, przeprowadzone w końcu lat 90. ubiegłego wieku (WYRZYKOWSKI i in. 1999), pozwalają skonfrontować powyższe oceny walorów

T a b e l a 2. Najczęściej zwiedzane przez respondentów krajowych obiekty i miejsca

Obiekty i miejsca	Liczba osób (% ogółu)
Panorama Raclawicka	1 472 (84,4)
Katedra św. Jana Chrzciciela	1 222 (70,0)
Ogród Zoologiczny	1 186 (68,0)
Ratusz	1 173 (67,2)
Hala Ludowa	858 (49,1)
Ogród Botaniczny	733 (42,0)
Muzeum Narodowe	716 (41,0)
Kościół pw Najświętszej Marii Panny na Piasku	702 (40,2)
Uniwersytet z Aulą Leopoldyńską	625 (35,8)
Stadion Olimpijski	517 (29,6)
Inne	94 (5,3)

Ź r ó d ł o: WYRZYKOWSKI i in. (1999).

T a b e l a 3. Najczęściej zwiedzane przez respondentów zagranicznych obiekty i miejsca

Obiekty i miejsca	Liczba osób (% ogółu)
Ratusz	650 (85,9)
Katedra św. Jana Chrzciciela	495 (65,4)
Panorama Raclawicka	486 (64,2)
Uniwersytet z Aulą Leopoldyńską	409 (54,0)
Kościół pw Najświętszej Marii Panny na Piasku	311 (41,4)
Muzeum Narodowe	219 (28,9)
Hala Ludowa	218 (28,8)
Ogród Botaniczny	159 (21,0)
Ogród Zoologiczny	131 (17,3)
Stadion Olimpijski	97 (12,8)
Inne	49 (6,5)

Ź r ó d ł o: WYRZYKOWSKI i in. (1999).

Zdaniem ankietowanych turystów polskich 10 najciekawszych obiektów i miejsc Wrocławia stanowią, w kolejności od najwyższej ocenianego obiektu: Panorama Raclawicka, Katedra św. Jana Chrzciciela, Ratusz, Ogród Zoologiczny, Muzeum Narodowe, Uniwersytet z Aulą Leopoldyńską, Ogród Botaniczny, Hala Ludowa, Kościół pw Najświętszej Marii Panny na Piasku, i Stadion Olimpijski. Kolejność 10 najciekawszych obiektów według turystów zagranicznych przedstawiała się następująco: Ratusz, Katedra św. Jana Chrzciciela, Panorama Raclawicka, Uniwersytet z Aulą Leopoldyńską, Kościół pw Najświętszej Marii Panny na Piasku, Muzeum Narodowe, Ogród Botaniczny, Hala Ludowa, Ogród Zoologiczny i Stadion Olimpijski.

Dla programowania urządzeń obsługowych istotne znaczenie mają dwa czynniki: czas zwiedzania oraz pojemność turystyczna (przepustowość obiektu) obiektów krajoznawczych. Pojęcie „czas zwiedzania” oznacza ilość czasu, jaka jest potrzebna przeciętnemu uczestnikowi wycieczki turystycznej na zwiedzanie obiektu, miejscowości lub obszaru krajoznawczego. Przy ocenie tego czasu bierze się pod uwagę zainteresowania osób o przeciętnym poziomie wykształcenia. Pojemność jednorazowa obiektu krajoznawczego (ROGALEWSKI 1972 używa określenia „przepustowość obiektu”) oznacza liczbę osób, która w optymalnych warunkach może równocześnie zwiedzać, oglądać lub w innej formie korzystać z danego obiektu niepowodując jego dewastacji.

Szacunki pojemności turystycznej i niezbędnego czasu zwiedzania dla wybranych obiektów krajoznawczych Wrocławia, przygotowane przez STĘŻOWSKĄ (2006) w ramach pracy magisterskiej, przedstawia tab. 4. Szacunki pojemności turystycznej oparte zostały na określeniu optymalnej organizacji zwiedzania każdego obiektu i niezbędnego czasu na przekazanie informacji o nim oraz na konsultacjach z gestorami obiektów i przewodnikami wycieczek.

T a b e l a 4. Pojemność turystyczna i niezbędny czas zwiedzania ważniejszych obiektów krajoznawczych Wrocławia

Nazwa obiektu	Pojemność turystyczna wyrażona liczbą grup turystycznych	Niezbędny czas zwiedzania (w godzinach)
Cmentarz Żydowski	5	2
Hala Ludowa	4-5	1
Katedra św. Jana Chrzciciela (z wieżą widokową)	5	2
Bazylika św. Elżbiety (z wieżą widokową)	5	1,5
Muzeum Narodowe	30	1,5
Ogród Botaniczny	36	1,5
Ogród Zoologiczny	100	2-3
Panorama Raclawicka	4	1,5
Ratusz	6	1,5
Stadion Olimpijski	6-7	1,5-2
Uniwersytet Wrocławski z Aulą Leopoldina	10	2

Ź r ó d ł o: STĘŻOWSKA (2006).

W wyniku ocen walorów turystycznych, zagospodarowania turystycznego i jego wykorzystania, badań ankietowych przeprowadzonych wśród turystów odwiedzających miasto, wytypowano sześć pakietów **produktów turystycznych**, które powinny być ujęte w strategii rozwoju turystyki we Wrocławiu (MIKUŁOWSKI, WYRZYKOWSKI 1996b). Zaliczono do nich:

- 1) zwiedzanie miasta w programie ogólnym: półdniowe, jednodniowe, dwudniowe, trzydniowe i dłuższe;
- 2) zwiedzanie miasta w programie sentymentalnym: niemieckim, izraelskim, polonijnym;
- 3) zwiedzanie miasta w programie biznesowym;
- 4) udział w imprezach wrocławskich: targowych, kulturalnych, sportowych;
- 5) udział w kongresach i konferencjach;
- 6) obsługa podróżnych tranzytowych: podróżujących samolotem i koleją, kierowców i pasażerów samochodów osobowych, kierowców ciężarówek.

Dla każdego produktu określono podstawowe składniki oferty, zapotrzebowanie na usługi oraz urządzenia, z których korzystać będą turyści.

Organizacja ruchu turystycznego bazuje zwykle na systemie tras, którymi poruszają się turyści zwiedzający miasto i korzystający z jego usług komunikacyjnych, noclegowych, gastronomicznych, handlowych, kulturalnych, rekreacyjnych oraz innych. Zaproponowane trasy wycieczkowe, wynikające w dużej mierze z istniejącej praktyki przewodnickiej, uwzględniają przede wszystkim potrzeby turystów zwiedzających miasto po raz pierwszy, oferując im jako najciekawsze, najważniejsze atrakcje turystyczne Wrocławia. Jednocześnie umożliwiają rozszerzenie przedmiotu i oferty zainteresowań turystycznych także na inne obszary. Należy zaznaczyć, że trasy turystyczne Wrocławia nie są, jak dotąd, oznakowane w terenie. Przewodniki turystyczne zwykle opisują poszczególne obiekty w układzie proponowanym przez ich autorów i, właściwie, z punktu widzenia indywidualnego turysty pieszego.

Realizacja programu zwiedzania zależy jednak zawsze od uwarunkowań dotyczących grupy lub turystów indywidualnych. Są to takie czynniki, jak: czas przeznaczony na zwiedzanie, zamówione z góry usługi turystyczne, warunki pogodowe i klimatyczne, stopień zamożności turystów, preferencje wynikające z zainteresowań osobistych uczestników wycieczki, ich kondycja fizyczna i psychiczna. W zależności od tego następuje każdorazowo, zmodyfikowany czasowo i przestrzennie, układ rozwiązań organizacji ruchu, uzgodniony między grupą i przewodnikiem lub przyjęty samodzielnie przez turystów indywidualnych. Propozycje obejmują:

- piesze trasy zwiedzania,
- trasy autokarowo-pieszne,
- objazdowe trasy autokarowe śródmiejskie,
- objazdowe trasy autokarowe poza śródmieście.

Zaproponowano dwie piesze trasy zwiedzania (Trasę Staromiejską i Trasę Szczytnicką), jedną trasę autokarowo-pieszą, dwie trasy autokarowe śródmiejskie (Stare Miasto oraz Park Szczytnicki i Stadion

Olimpijski) i sześć tras autokarowych poza śródmieście (kierunek Leśnica, kierunek Węzeł Bielański, kierunek Gaj, kierunek Sępolno, kierunek Psie Pole i kierunek Karłowice). Jednym z najważniejszych elementów organizacji ruchu jest punkt wyjściowy i końcowy programu zwiedzania. Za takie miejsce dla wycieczek kolejowych uznano Dworzec Główny PKP. Dla wycieczek autokarowych optymalnie położonym i największym z dostępnych miejsc jest parking przy ulicy Podwale, na zapleczu budynku Poczty Główniej. Możliwe jest również wykorzystanie w tym celu parkingu autokarowego przy Panoramic Raławickiej, położonego w pobliżu przyjętego punktu wyjściowego.

Ocena walorów turystycznych miasta, próby określenia pojemności jednorazowej i niezbędnego czasu zwiedzania ważniejszych obiektów krajoznawczych, propozycje ofert (produktów) turystycznych i tras zwiedzania stanowią podstawowe przesłanki turystycznej polityki przestrzennej we Wrocławiu.

BIBLIOGRAFIA

- MIKUŁOWSKI B., WYRZYKOWSKI J., 1996a, *Ocena walorów turystycznych Wrocławia. Część I materiałów do Studium uwarunkowań...*, 1997, Wrocław (maszynopis).
- MIKUŁOWSKI B., WYRZYKOWSKI J., 1996b, *Zagospodarowanie turystyczne, organizacja ruchu turystycznego, produkty turystyczne i segmentacja rynku turystycznego. Część II do Studium uwarunkowań...*, 1997, Wrocław (maszynopis).
- „Plan kierunkowy zagospodarowania turystycznego Polski”, 1971, Zakład Zagospodarowania Turystycznego GKFiT, Wrocław.
- ROGALEWSKI O., 1972, *Podstawy gospodarki przestrzennej w turystyce*, Ruch Turystyczny, nr 1/2, SGPiS Warszawa.
- STĘŻOWSKA M., 2006, *Próba oceny pojemności turystycznej ważniejszych obiektów krajoznawczych Wrocławia*, maszynopis pracy magisterskiej opracowanej w Zakładzie Geografii Regionalnej i Turystyki UWr., Wrocław.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wrocław*, 1997, Biuro Rozwoju Wrocławia i Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej, Wrocław (maszynopis powielony).
- WYRZYKOWSKI J., i in., 1999, *Walory i oferta turystyczna miasta w opinii turystów*, Wrocław 2000 Plus, z. 1(28), Urząd Miejski Wrocławia Biuro Rozwoju Wrocławia, Wrocław.
- WYRZYKOWSKI J. (red.), 2004, *Turystyka na Dolnym Śląsku. Stan i kierunki rozwoju*, Wyd. AWF we Wrocławiu, Wrocław.